Kirjoittaminen

Journalististen juttujen kirjoittamisessa on aina huomioitava jutun aihe, näkökulma ja se, mikä muoto eli juttutyyppi ja toteutustapa palvelevat kokonaisuutta parhaiten.

Pomediaan voi tehdä seuraavia tietoa välittäviä juttutyyppejä: uutinen, hyötyjuttu, reportaasi, menot ja henkilöjuttu. Pomedian mielipidekirjoitustekstilajeja ovat kolumni, essee, arvostelu ja satiiri. Kokeellista-juttutyyppi mahdollistaa myös muiden tekstilajien julkaisun — journalistista otetta kuitenkaan unohtamatta. Muihin journalistisiin juttutyyppeihin voi tutustua vaikkapa Uutismedian liiton Juttutyypit-materiaalista.

Juttutyypin eli tekstilajin valinta vaikuttaa siihen, millaisia keinoja kirjoittaja voi käyttää. Uutisessa on pysyteltävä asiallisena, mutta muut juttutyypit mahdollistavat esimerkiksi erilaisten kaunokirjallisuudesta tuttujen kerronnan keinojen käyttämisen.

Kertomuksellisuus journalismissa

Ihmiset ovat läpi historian hahmottaneet elämän kulkua tarinoina ja kertoneet satuja ja tarinoita toisilleen. Yhä edelleen kertomus on luonteva tapa jäsentää ja ymmärtää todellisuutta, vaikka kaikki elämänkohtalot ja ilmiöt eivät tyylipuhtaasti aristoteelisen draaman kaarelle asetukaan. Tässä artikkelissa käsittelen kertomuksellisuutta journalismissa.

Kertomus määritellään kirjallisuudentutkimuksen käsitteenä Tieteen termipankin mukaan ensinnäkin ”tapahtumasarjaksi kerrottuna jollakin representaation välineellä” ja toiseksi sen on ”tarinamaailman rakentamista ja tapahtumien hahmottamista juonelliseksi jatkumoksi vuorovaikutuksessa todellisuuden tai tekstin kanssa”.

Kaunokirjallinen kertomus voi olla suullista tai proosamuotoista fiktiota, mutta kertomuksen käsite on levinnyt myös muihin tieteisiin tarkoittamaan muitakin kertovia esityksiä, kuten historiallisia dokumentteja tai journalistisia juttuja. Journalismin ja kertomusten suhdetta ovat suomeksi tutkineet esimerkiksi Lassila-Merisalo 2009, Kalliokoski 2015, Saarinen 2016 ja Kytölahti 2018.

Kaunokirjalliset kertomukset voivat olla täysin keksittyjä tarinoita tai toisaalta vahvasti kirjoittajan elämään pohjautuvaa, tällä hetkellä hyvin trendikästä autofiktiota. Vastuullisen journalismin ihanteena taas on juttujen perustuminen faktoihin. Journalismissa kertomuksellisuus tarkoittaa esimerkiksi tätä.

Ilmiö ei ole uusi vaan ”uutta journalismia” oli jo 1960–70 luvulla. New journalism -tyyliä kehittivät Yhdysvalloissa esimerkiksi **Tom Wolfe**, **Hunter S. Thompson**, **Norman Mailer** ja **Joan Didion**.

Suomessa kertomuksellisuudesta tunnettuja journalisteja on esimerkiksi edesmennyt Ilkka Malmberg. Tällä hetkellä yksi tunnetuimmista kertomusmuotoa hyödyntävistä toimittajista on vuoden 2019 suurella journalistipalkinnolla Balzarin kultti -jutusta palkittu Paavo Teittinen. Hidasta laatujournalismia tuottavan Long Playn kaikissa jutuissa tuntuu olevan vahvasti kertomuksellinen ote.

Ilkka-Pohjalaisessa kertomusmuotoa on käyttänyt menestyksekkäästi esimerkiksi **Pasi Lapinkangas** jutuissaan Neljältä rikolliselta käsittämätöntä sekoilua Kauhajoella ja Seinäjoella – Viinaa, huumeita, väkivaltaa ja varastettu taksi sekä ”Älä kuole, jaksa vielä!” – Seinäjokelaisäidin pahin painajainen alkoi, kun hän kiidätti kolmiviikkoista kalpeaa Lenni-vauvaansa sairaalaan.

Miten tehdä journalismista kertomuksellista itse?

Käytännössä kertomuksellisuutta voi tuottaa journalismiin dramatisoimalla jutun aiheen ja siitä tehdyt haastattelut ja muistiinpanot kertomukseksi. Yksinkertaisimmillaan kertomuksessa on alku, keskikohta ja loppu, jotka kannattaa suunnitella hyvin sekä itsenäisesti että yhteen toimiviksi. Lisäksi on kirjoittaja voi tietoisesti käyttää tarkoituksenmukaisesti useita kerronnan keinoja, kuten kertojaa, henkilöhahmoja ja dialogia, tarinan viemiseksi eteenpäin.

1. Mieti tarinallisuutta tavoitellessasi sekä jutun yksityiskohtia että kokonaisuutta. Millaisia kohtauksia juttua varten hankkimastasi materiaalistasi saa sommiteltua? Millaisen kertomuksen aiheesta voi kertoa ja onko se yleistettävissä yhden henkilön kokemuksesta yleismaailmalliseksi ilmiöksi tai toisinpäin? Millaiselle kohdeyleisölle tarinasi on tarkoitettu ja miten se täytyy huomioida kerronnassa? Kun aihe, teema ja juoni alkavat hahmottua, suunnittele myös tekstin rakennetta.

2. Pohdi, millainen aloitus juuri tästä aiheesta kirjoittaessa olisi toimiva. Pitääkö tempaista lukijan mukaansa vai houkutella hienovaraisemmin? Paljastaa koko teema vai vihjata vähän, mitä tuleman pitää? Kannattaako kuvailla henkilöitä, ympäristöä tai tilannetta? Miten tapahtumien ja toiminnan keskipisteestä aloittaminen toimisi? Millainen repliikki tai fakta voisi toimia hyvänä aloituksena aiheesta? Aloituksen voi kirjoittaa myös viimeiseksi, vasta sitten kun muu teksti on jo valmiina, tai muokata lopuksi kokonaisuuteen sopivaksi.

3. Tärkeää on myös se, miten tarinaa kannattaa kuljettaa, jotta lukija pysyy mukana ja kiinnostuneena. Mikä on oleellista kerrottavaa ja mikä vähemmän tärkeää? Miten ja missä järjestyksessä erilaiset asianhaarat kannattaa paljastaa lukijalle? Kiinnostavissa kertomuksissa täytyy olla konflikti eli jokin ristiriita, joka vaatii ratkaisua. Tekstin jännite muodostuu konfliktin ratkaisuyrityksistä.

4. Kertomuksen kruunaa sen lopetus. Mieti, millainen on hyvä lopetus juuri tälle tarinalle. Ratkeaako konflikti selkeästi ja kaikkeen saadaan vastaukset? Pitäisikö jättää jotain avoimeksi ja lukijan tulkittavaksi? Täytyykö tarinalla olla välttämättä opetusta? Voiko lukijan yllättää vielä tekstin lopussa?

5. Kiinnostavassa tarinassa jännite eli toiminnan kuvaus on nousujohteista, kunnes tullaan huippukohtaan, jossa konflikti ratkeaa. Aristoteelinen draaman kaari nousee kultaista leikkausta noudattaen noin kolme neljännestä juonen kulusta, kunnes huippukohta saavutetaan ja voidaan sommitella lopetus. Säästele loppuratkaisua jutun loppupuolelle, älä kerro sitä liian pian.

6. Aina ei ole välttämätöntä edetä kronologisesti. Kuten kaunokirjallisuudessakin, journalistisessa jutussa voi käyttää takaumia, ennakointia tai siirtymiä ajassa ja paikassa etenemiseen. Kertomuksia voi olla myös sisäkkäin. Kehyskertomus voi sisältää sisäkertomuksia siitä ilmiöstä, mitä kehyskertomus käsittelee. Tapahtumia voi myös hidastaa tai nopeuttaa tai jokin voi toistua.

7. Tekstin aihetta tai teemaa voi tukea tai avata kuvituksella, jotta kaikkea ei tarvitse kirjoittaa auki. Esimerkiksi **Ville Tietäväisen** kuvitukset Helsingin Sanomiin ja Suomen Kuvalehteen kertovat sen, mitä tekstissä jätetään sanomatta. Ja mikä estää käyttämästä etenkin novelleista tuttua motiivia eli usein toistuvaa esinettä tai asiaa kerronnan lomassa?

Kertomuksellisuus sopii etenkin verkkojuttuihin

Parhaimmillaan kertomuksellisten keinojen käyttö tekee muuten kuivasta juttuaiheesta kiinnostavaa luettavaa ja saa aikaan runsaasti klikkauksia eli lukijoita jutulle. Tunteisiin vetoavat tarinat jäävät myös hyvin lukijan mieleen ja voivat jopa aiheuttaa toimintaa, jos lukija haluaa muutosta kertomuksellisesti käsiteltyyn epäkohtaan. Jo jutun aloituksen ja lopetuksen hiominen tekevät jutusta puoleensavetävämmän ja mieleenpainuvamman kuin suoraan asiaan -tyyppinen aloitus ja lopetetaan, kun asia loppuu -lopetus.

Joihinkin journalistisiin juttutyyppeihin kertomuksen keinojen hyödyntäminen istuu oikein sujuvasti, toisiin taas ei. Etenkin reportaaseissa ja henkilökuvissa voidaan helposti hyödyntää kertomuksellisuutta ja antaa tilaa kirjoittajan äänelle, mutta esimerkiksi uutissähkeessä kertomuksen keinot eivät palvele tekstilajin tiedottavaa tarkoitusta.

Terhi Upolan (Livenä ja läsnä, 2018) mukaan etenkin verkkojournalismin kannattaa hyödyntää tarinoita. Jopa verkko-otsikko voi olla minikokoinen tarina tai sisältää cliffhangerin, joka houkuttelee lukemaan koko jutun. Itsenäisiä tarinallisia juttutyyppejä ja toteutustapoja verkon käyttöön on myös useita jo yleisesti tunnettujen lisäksi: minitarina Twitterissä; yleisöä käsikirjoittamisessa osallistava nettisarja; interaktiivinen tarina, jossa lukija pääsee tekemään valintoja ja juoni muotoutuu niiden mukaan; graafinen tarina, jossa kerrotaan kuvien ja infografiikan keinoin sekä multimediatarina eli kuvia, ääntä, tekstiä ja selailua yhdistävä juttu-

tyyppi.

Kertomuksellisuudesta innostuessa kannattaa kuitenkin muistaa myös tarinoiden kertomisen varjopuolet. Vaikka asioita lähestyisikin ihmisen kokoisista näkökulmista, ei esimerkiksi niin monimutkainen asia kuin ilmastonmuutos ole dramatisoitavissa yhdeksi jännittäväksi ja napakaksi tarinaksi näyttävine loppuratkaisuineen. Tieteen tarinallistaminen voi ärsyttää tieteentekijöitä, vaikka sillä saisikin popularisoitua aihetta kuin aihetta ison yleisön tietoisuuteen. Joskus lukija kaipaa ennen kaikkea faktoja ja kuivaa asiantuntijuutta.

Kertomuksen vaarat -projekti tutki kertomusten yleistymistä ja leviämistä

Kertomukset ovat yleisiä kulttuurissamme. Jokaisella yrityksellä on tarina, ihmiset jakavat Instagramissa stooreja ja Facebookiin päivitetään elämäntapahtumia. Lastenkirjoihin kootaan sankaritarinoita naisista, miehistä ja jopa lemmikeistä. Elokuvia ja tv-sarjoja voidaan ahmia samalla kertaa useita tunteja yhteen menoon. Etenkin herätyskristillisissä piireissä elämäntarinoiden kertominen on tärkeä osa sekä seurakunnan elämää että sen ulkopuolelle suuntautuvaa lähetystyötä ja siitä käytetään termiä todistuspuheenvuoro.

Tampereen yliopiston monitieteinen tutkimusprojekti Kertomuksen vaarat tutkii tarinataloutta eli sitä, ”miksi ja miten kertomuksesta on tullut hyvinvointia ja yhteiskunnallista osallistumista määrittävä muoto, mitä riskejä tähän liittyy ja miten tutkijat voivat lisätä kriittistä ymmärrystä kertomusmuodon voimasta ja vaaroista”. Tutkimuksen aineistona ovat usein yleistettäviksi ymmärretyt kokemuspuhe ja mallikertomukset, joita perinteisessä ja sosiaalisessa mediassa liikkuu. Projekti tutkii näiden yhteiskunnallista ja poliittista hyötykäyttöä, sillä tarinoilla voi olla monenlaisia vaikutuksia.

Yksi projektin keskeinen havainto yksilöiden liikuttavien elämäntarinoiden suosio journalismissa ja sosiaalisessa mediassa. Tunteisiin vetoavat, surkeudesta tai menestyksestä kertovat kokemusasiantuntijoiden mallikertomukset eivät kuitenkaan ole yleistettävissä muiden ihmisten elämään. HS:n jutussa Media ja poliitikot suoltavat tarinoita huomiosta kilpaillessaan, ja siinä on vaaransa – vaikka kuinka oltaisiin ”hyvien puolella” taas kerrotaan tarinoiden käytöstä politiikassa.

Projektin johtajan **Maria Mäkelän** mukaan tarinataloudessa ”Loogis-tieteellisen esityksen ja kokemuksellisen kertomuksen eroa voi havainnollistaa esimerkiksi vertailemalla ravitsemussuositusten oppikirjakuvausta ja itseoppineen ravitsemusgurun koskettavaa yksilötarinaa. Saman asian ajaa virallisen rokotetiedotusmateriaalin vertaileminen rokotuskriittisiin kauhutarinoihin. Eronteko yksilöllisen ja yleispätevän välillä on yksi kriittisen lukutaidon ja lähdekritiikin peruspilareista. Tilannetta tosin hämärtää nykyjournalismin ja jopa tiedeviestinnän tarina- ja henkilökeskeisyys.”

Tarinallistava toimittaja todennäköisesti tietää, että kaikki lähteet eivät ole samanarvoisia, mutta huomaako yleisö sitä välttämättä? Faktantarkistaja ja journalisti **Johanna Vehkoo** käyttää termiä tasapuolisuusharha ilmiöstä, jossa esimerkiksi sekä kokemusasiantuntijaa että tutkijaa haastatellaan samanveroisesti (2019: 132–133).

Vastuullisen journalistin pitäisi tehdä asiantuntijan ja kokijan ero selväksi yleisölle, sillä ”[y]leisön on voitava erottaa tosiasiat mielipiteistä ja sepitteellisestä aineistosta. Myöskään kuvaa tai ääntä ei saa käyttää harhaanjohtavasti” (Journalistin ohjeet, §11). Ylipäätään kertomusten käyttö sotii journalismin lähtökohtaa, faktapohjaista tiedonvälitystä vastaan. Tarinallisuutta voi kuitenkin käyttää myös eettisesti.

Ole siis tarkka, jos käytät tarinoita itse tai kun niillä yritetään vaikuttaa sinuun. Lopuksi vielä Kertomuksen vaarat -projektin ohjeet, miten tarinallistaa journalismia onnistuneesti.

Lähteet:

Kertomuksen vaarat -tutkimusprojektin verkkosivu.

Särmä –suomen kielen ja kirjallisuuden luovan kirjoittamisen oppikirja.

Upola, Terhi 2018: Livenä ja läsnä. Verkon uudet juttutyypit. Art House.

Vacklin, Anders & Rosenvall, Janne 2015: Käsikirjoittamisen taito. Like.

Vehkoo, Johanna 2019: Valheenpaljastajan käsikirja. Kosmos.